

Foto huismus
Jouke Altenburg

Vogels in de stad

door Berry Lucas

Voor iedereen, hardcore vogelaar of niet, is de eigen tuin of het balkon de dagelijkse plek voor aangename ontmoetingen met gewone en soms bijzondere vogels. Wie wordt nu niet blij van het lied van de merel in de straat? Van het drukke getjilp van mussen in de heg? Van wapperende en pieuwende spreuwen op het dak? Van mezen hangend aan de vetbol? Veel stadsbewoners doen van alles om vogels naar hun achtertuin te lokken. Nestkastjes zijn niet aan te slepen bij het tuincentrum, en elke supermarkt heeft tegenwoordig wel een schap met wintervogelvoer in alle soorten. Afgezien van enkele vogelhaters ("ze schijten op m'n auto"), zijn vogels blijkbaar belangrijk voor stedelingen. Maar wat betekent de stad als leefomgeving voor vogels?

Het staat buiten kijf dat bouwdrift en verstedelijking tot veel verlies van biodiversiteit leiden. Maar waar de stad het buitengebied opslokt, wordt deze vanzelf belangrijker voor veel vogelsoorten. Een vogel maakt feitelijk geen onderscheid tussen 'wilde natuur' en de door mens beïnvloede omgeving. Kort door de bocht: als er maar genoeg voedsel, nestgelegenheid en veilige plekken zijn. Gebouwen zijn voor vogels als kliffen en bergen, waartussen groene oases liggen in de vorm van tuinen, parken en stadswateren. Een groot deel van de Nederlandse vogelsoorten kun je zowel buiten als in de stad aantreffen. Een van oorsprong schuwe bosbewoner als de merel bereikt tegenwoordig grote aantallen in de stad. Holenbroeders als koolmees en pimpelmees profiteren van de overvloed aan nestkastjes. In de stadsomgeving is voldoende voedsel in de vorm van besdragende struiken, afval en voer op voedertafels te vinden.

Men stelt ook dat de stad meer veiligheid biedt tegen sommige roofdieren. Alhoewel dat laatste niet altijd opgaat, denk maar aan de vele huiskatten die tuinen onveilig maken voor vogels. Ook eksters en zwarte kraaien zijn meer dan vroeger in de stad present, en die pikken ook weleens een ei of vogeljong mee. Opvallend is ook dat je steeds vaker sperwers ziet binnen de stadsgrenzen. In Culemborg broeden ze op

enkele plekken aan de rand van de stad. Dat er tegenwoordig slechtvalken nestelen op hoge gebouwen en constructies in en bij de grote steden, is een waar succesverhaal van deze soort. De slechtvalk heeft het daar onder andere gemunt op stadsduiven, de halfwilde nazaten van gedomesticeerde rotsduiven. In Culemborg waagt de slechtvalk zich ook regelmatig boven de wijken en gebruikt soms zelfs de toren van de Barbarakerk als uitvalsbasis, maar jaagt toch vooral in de vogelrijke uiterwaarden.

'Echte' stadsvogels

Er zijn nauwelijks soorten die je exclusieve stadsvogels kunt noemen. Stadsvogels zijn wel vaak cultuurvolgers die sterk hebben geprofiteerd van bebouwing en bijbehorende menselijke activiteiten. Onze meest bekende stadsvogel, de huismus, houdt niet van een volledig versteende omgeving. De dramatische afname van de huismus werd o.a. ook in de wijk Voorkoop in Culemborg signaleerd. Het Meetnet Urbane Soorten (MUS, zie volgende artikel) geeft aan dat de soort niet verder achteruit gaat, maar dat is een doekje voor het bloeden voor de sterke afname in het laatste kwart van de vorige eeuw. De kauw als andere huizenbroedende stadsvogel handhaaft zich beter.

Vooraf boven onze steden bezorgt de

gierzwaluw het ultieme zomer gevoel met zijn schelle, gierende roep 'srie-srie'. In de binnenstad van Culemborg huist een kleine, losse kolonie en er broeden er enkele elders in de stad. Hoeveel broedgevallen er precies zijn, is moeilijk te zeggen want de soort laat zich moeilijk tellen. MUS-telgegevens laten zien dat juist waar de gierzwaluw de hoogste dichtheden haalt (historische stadskernen en arbeiderswijken) van een dalende trend sprake is. Het leefgebied verandert: door renovatie en stedelijke vernieuwing verdwijnen de nestplaatsen. Gelukkig kan deze soort profiteren van speciaal aangebrachte voorzieningen om te nestelen.

Gelet op zijn naam zou je ook denken dat de huiszwaluw bovenal een stadsvogel is. Deze soort komt echter ook in grotere aantallen daarbuiten voor, bijvoorbeeld bij sluiscomplexen. In Culemborg en omstreken is het wel vooral een stadsbewoner. De spreekwoord is hier vooral een huizenbroeder, maar dat neemt niet weg dat deze soort erg afhankelijk is van het buitengebied om te foerageren (Zie artikelen in deze Hak-al en Hak-al 2016-1).

Een bijzondere trend is verder dat diverse opportunistische soorten zijn gaan broeden op daken van gebouwen, zoals de scholekster en de visdief (enkele paartjes op het dak van Gispden). Scholeksters foerageren in wegbermen en zelfs op voetbalvelden (zolang er geen kunstgras ligt), en visdiefjes jagen in grachten en vijvers in de stad.

Dat het stedelijk gebied en de vogelstand steeds aan veranderingen onderhevig zijn, blijkt ook uit de opkomst van de grauwe gans als stads(water)bewoner. Ook in Culemborg zie je de soort vaker in

Gierzwaluw. Foto Jouke Altenburg

de stadsvogeltellingen verschijnen, net als overigens de exoten Canadese gans en nijlgans.

Wat te doen voor stadsvogels?

De stad is dus belangrijk voor vogels, en vogels zijn belangrijk voor de stad en zijn inwoners. De diversiteit en dichtheid van stadsvogels zegt veel over de kwaliteit van onze leefomgeving. In 2004 kwam de huismus als 'gevoelig' op de Rode lijst. Dat was een *wake up call* en voor Vogelbescherming Nederland reden om aandacht te besteden aan (verbetering van) de stad als leefgebied voor vogels. De Stadsvogelindicator van Sovon (zie het artikel over MUS in deze Hak-al) is een hulpmiddel om te bepalen in hoeverre stadswijken voldoen aan de eisen die vogels stellen.

Culemborgers kunnen zelf veel doen om de situatie voor vogels te verbeteren. Vogelbescherming Nederland heeft een aantal publicaties met nuttige informatie hierover. Die laten zien dat je je niet moet beperken tot een nestkastje en vogels

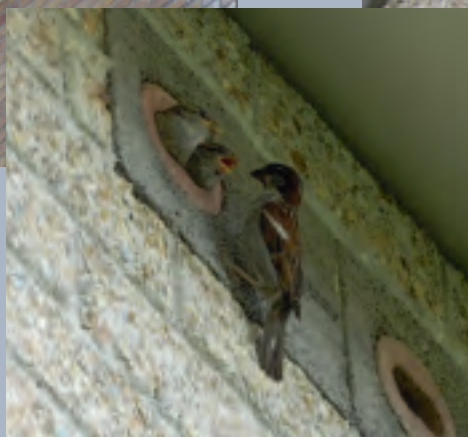
voeren in de winter. Een niet al te nette tuin met gras, heesters, veel gevarieerde bloeiende inheemse planten (insecten zijn prima vogelvoer) en misschien zelfs een of meer bomen zijn veel aantrekkelijker voor vogels dan een grotendeels betegelde en met schuttingen omgeven tuin. En vergeet ook de drinkwaterbak niet!

Voor planologen, projectontwikkelaars en bouwondernemingen is de Checklist Groen Bouwen een goede leidraad. Die biedt onder meer oplossingen voor (vervangende) broedvoorzieningen bij nieuwbouw en grote renovatie- en isolatieprojecten. Er zijn allerlei maatregelen die overheden, bedrijven en particulieren kunnen toepassen, zoals vogelvides voor mussen, speciale nesthulpen en neststenen voor huis- en gierzwaluwen. Wie zijn ogen de kost geeft, ziet ze ook in Culemborg.

De gemeente kan in haar groenbeleid rekening houden met vogels in de stad, door voldoende gevarieerd leefgebied aan te bieden, door o.a. oevers van bermen en watergangen natuurvriendelijk te maaien, vogelbosjes gefaseerd te snoeien en oude bomen te behouden. Een goed ontwerp van nieuwe wijken geeft de vogelbevolking in de decennia daarna alle kansen. Braakliggende percelen op het bedrijventerrein en elders kunnen, door ze met rust te laten of goed te beheren, tijdelijk dienst doen als broed- en voedselgebied voor vogels.

De NVWC denkt graag mee met de gemeente om onze stad zo vogelvriendelijk mogelijk te maken.

Links: kunstnesten zoals hier voor huiszwaluwen in Achter de Poort, kunnen een oplossing zijn om (vervangende) broedgelegenheid te bieden (foto Berry Lucas). Rechts: Een handige klusser doet 't zelf: het aanbrengen van een vogelvide, een veilige nestplaats voor huismussen onder dakpannen. (Jouke Altenburg). Onder: huismussen hebben een neststeen voor gierzwaluw bezet (EVA-Lanxmeer, foto Han Sloots),

Voor dit artikel is onder meer gebruik gemaakt van:

Louwe Kooijmans, Jip (2014). Stadsvogels in hun domein
Louwe Kooijmans, L.H., R.G.M. Kwak & J. Schoppers (2016). 10 jaar stadsvogelbescherming: denken en doen. In: De Levend Natuur- themanummer Stadsnatuur nr. juli 2016
Vogelbescherming Nederland . Stadsvogelbalans 2013

Kenmerken van de stadsvogelbevolking

Om een goed inzicht te krijgen wat de stedelijke omgeving betekent voor vogels en hoe vogels in de stad het beste geholpen kunnen worden, hebben Sovon en Vogelbescherming Nederland een speciale indeling voor stadsvogelgemeenschappen ontwikkeld. De indeling bestaat uit achttien wijktypes op basis van het voorkomen van soorten en de verschillende leefomstandigheden die ze stellen (overzicht). De wijktypes zijn onderscheiden aan de hand van de aard van de bebouwing (gesloten of open huizenblokken) en de leeftijd van de bebouwing (voor- en naoorlogse bouw en nieuwbouw). Oudere gebouwen zijn met hun kieren en gaten nu eenmaal niet zo potdicht voor huizenbroedende vogels als nieuwe gebouwen, en in oudere wijken staan bijvoorbeeld veel meer (grote) bomen voor boombroeders. Verder speelt mee of de wijk in een stad in laag of hoog Nederland (dus op de veengrond, kleigrond of zandgrond) ligt. Men onderscheidt negen verschillende typen wijken voor stadsvogels binnen de stad, te weten *historische kern*, *arbeiderswijk*, *tuinwijk*, *uitbreidingswijk*, *het nieuwe bouwen*, *Vinex* en *stedelijke vernieuwing*, *moderne nieuwbouw*, *bedrijventerrein* en *stadsparken*.

De negen wijk- of bebouwingstypes van laag Nederland die zijn onderscheiden tref je ook aan Culemborg, bijvoorbeeld de naoorlogse uitbreidingswijken zoals Terweijde en open moderne nieuwbouw in west Culemborg en Eva-Lanxmeer . Daarnaast vormen stadsparken als de Plantage en De Zump, het bedrijventerrein Pavijen, de historische binnenstad en diverse vooroorlogse bouw met tuin- en arbeiderswijken (zoals de Vier Dreven, Bloemenbuurt) apart te onderscheiden stadsvogellandschappen in Culemborg.

Om aan te kunnen geven welke groepen van stadsvogels in welke wijktypes voorkomen, wordt een indeling in stadsvogelgildes gehanteerd. Deze indeling onderscheidt de soorten op grond van hun belangrijkste nestplaatskeuze en broedbiotoop, te weten: *huizenbroeders*, *(half)holenbroeders*, *struikvogels*, *boomvogels*, *tuin- en parkvogels*, *water- en moerasvogels* en *pioniervogels*. In het artikel over de MUS-tellingen in Culemborg van 2007-2015 in deze Hak-al wordt deze indeling ook gehanteerd.

De verschillende delen van Culemborg met open of gesloten bebouwing, verschillende leeftijden en wisselende aanwezigheid van bomen en ander groen, hebben elk hun eigen stadsvogelgemeenschappen (foto's auteur).

